

**Тыва Республиканың Моңгун-Тайга кожуунунун
Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге чери
Мөген-Бүрен ортумак ниити өөредилге школазы**

МК-ның хуралынга

«Көрген» удуртукчузу
Ч.Н.Н. /Куулар Н.Х./
«30» август 2023 ч.

«Хынаан»

Директорнуң өөредилге талазы-
биле оралакчызы
О.М. /Балды Ч М-Б/
«7» сентябрь 2023 ч.

«БАДЫЛААН»

Мөген-Бүрен ортумак
школазы
Директор А.С. /Комбу О.С./
«01» сентябрь 2023 ч.

5-ки класстарның төрээн (тыва) литература эртеминге
ажылчын программа / Л.Х. Ооржак тургускан.. – Кызыл:НШХИ. 2021. – 44а. Программаны кол
болгаш ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартыга даянып тургускан.
(2023 -2024 өөредилге чылы)

5 класс, Төрээн чогаал, Кызыл – 2022 ч.
Авторлары: М.А Күжүгет
Л.Х.Ооржак, Е.Т Чамзырын А.С.Шаалы

Тайылбыр бижик

Төрээн чогаал эртемниң өөрөдилге-методиктиг комплекзинге хамааржыр ажылчын программа «Кол ниити өөрөдилгениң 5-9 класстарыңа «Төрээн (тыва) чогаал» эртемниң чижек өөрөдилге программасынга» (улаштыр – Программа) даянып, 5-ки класстың «Төрээн чогаал» өөрөдилге номунга (ав.бөлүк М.А.Күжүгет, Л.Х. Ооржак) дүүштүр кылдырган.

Өөрөдилгениң Федералдыг күрүнө стандартызының «Родной язык и родная литература» деп өөрөдилге облазында кириген «Төрээн чогаал» эртемниң шиңгээткениниң түңнелдерин кичээнгейге алган. Программада Россия Федерациязының хамаатызының мөзү-шынар сайзыралыңа болгаш кижизидилгезинге хаммарышкан Концепциясында айыттыңан чүүлдерни болгаш Тыва Республиканың регионалдыг, этнокультурлуг онзагайларын, ол ышкаш Россия чоннарының хамааты ниитилелинге хамаарышкан эп-сеткил каттыштырылгасы, культуралар аразыңа чөптүг харылзаа туругзар сорулгаларның бүгү байдалдарның барымдаага ап, өөренип көргөн.

Программаның кол таваа кылдыр дараазында хоойлу, доктаал, саавырлар алдыңан:

- Конституция Российской Федерации (с изменениями на 01.07.2020 г.) ст.26;
- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. №273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;
- Федеральный закон от 03.08.2018 г. №317-ФЗ «О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»;
- Приказ Министерства образования и науки РФ от 17 декабря 2010 г. №1897 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (в редакции приказа Минобрнауки России от 31 декабря 2015 г. №1577);
- Конституция Республики Тыва (с изменениями на 12.04.2019 г.) ст. 5,24;
- Закон ВХ-I «О языках в Республике Тыва» от 31.12.2003 г. №462 (с изменениями на 12.04.2019 г.);
- Закон Республики Тыва от 21.06.2014 г. №2562 ВХ-I «Об образовании в Республике Тыва» (с изменениями на 02.06.2019 г.)

Эртемниң ниити характеристиказы

Төрээн (тыва чогаал) эртеми – Тыва Республиканың школаларының өөрөдилге планында кирип турар кол эртемнерниң бирээзи. Уругларның делегей көрүүшкүнүн делгемчидеринге, хамааты туружун тодарадырыңа, угаан-бодалын, иштики сагыш-сеткилинхевирлээринге ук эртемниң салдары улуг.

Россия Федерациязында өөрөдилге адырында «2100 чылдың школазы» төөвилелдин чугула угланышкыннарының бирээзи уругларны амыдыралга белеткеп кары бооп турар. Школага шиңгээткен билиин амыдыралга чөптү ажыглап, ниитилелге бодун таарымчалыг алдынып база шынужур-уткалыг чурттап билир киижини белеткээринге эртем бүрүзү аразында харылзаалыг, өөрөдилге болгаш кижизидилге ужур-уткалыг.

Чогаал эртеми – амыдыралдың көрүнчүү, ындыг болганда, төрээн чогаал эртемниң өөрөдириниң сорулгалары, оларның боттандыраарының ажылы тыва чогаал эртемниң

амыдырал-биле холбаалыг, Россия чоннарының болгаш даштыкы чогаалчыларның чогаалдары-биле деңнелгелиг, ханы сайгарып билир, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-бүдүштүг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээринче угланган.

Тыва чогаал кичээлдерининг өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар.

Чечен чогаал кижининг сагыш-сеткилининг хөй-янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг, мөзү-бүдүжү чараш болурунга өөредир аргалыг база уран чүүлдүн өске-даа хевирлери дег, уругларның эстетиктиг көрүжү делгем болурун быжыглаар өөредилгиг болгаш кижизидикчи салдарлыг. Уругларның делегей көрүүкүнүн делгемчидип, эмтетиктиг негелделрин хандырып, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш ниитилел долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, ханы угаап боданып амыдыраарын чогаал кижизидер.

Чечен чогаал-биле харылзаа уругларның угаап-боданыр арга-шинээн сайзырадыр. Чогаалчының делегейи, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныштырар арганы уругларга бербешаан, чогаал чоннунг амыдыралындан, улустунг аас чогаалындан, орус болгаш делегейинг классиктиг литературазындан үндезининг ап турарын башкы билиндирер. Бодун долгандыр турар чүүл бүрүзүн үнелеп чурттаарын сүмелээн кандыг-даа чогаал уругнунг билиинг делгемчидер, делегейбиле харылзааны тудуп өөрениринге чаңчыктырар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле чоок таныштырарынга, тыва чогаалды кожа хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп, чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып өөрениринге чаңчыктырар.

Амыдыралды чүгле сеткил-хөлзээшкинниг хүлээп эвес, а янзы-бүрү талаларындан медреселдиг-биле сайгарып чаңчыгарын уругларга өөредири – төрөөн чогаал эртемниң сорулгазы, ынчангаш чогаалды төөгү, бойдус, философия, психология, педагогика, уран чурулга болгаш өске-даа эртемнер-биле холбашктырып, сайгарып шингээттирери дыка чугула. Ынчангаш чогаал эртемни «кижи дугайында эртем», «амыдыралдың ному», «уран-чечен шинчилел» деп адап турары анаа эвес.

Өөредилгениң «Филология» кезээде «төрөөн (тыва) чогаал» болгаш «төрөөн (тыва) дыл» эртемнери аразында сырый холбаалыг, ук эртемниөөренгениниң түңнелинден төрөөн дылынга ынаа, хумагалыгы тыва чогаалды, Тываның төөгүзүн, алдарлыг кижилерни билир арга-шинээ тодарттынар. Тыва чурттунунг езулуг хамаатыларынга хевирлээр өөредилге болгаш кижизидилге айтырыглары ийи эртеми Тываның төөгүзү, географтыг девискээри дугайында болгаш өске-даа эртемнерни сырый холбашктырып өөрткенинден боттаныр. Уругларның аас болгаш бижимел чугаазын байыдары, кандыг-даа байдалдарга дүүштүр чугаа культуразын сагып билири, харылзаажылганың шын, чогулчалыг талаларын ажыглап шыдаар арга, мергежилдерни шингээттирери, чогаал болгаш дыл кичээлдерининг чергелешкек үндезин сорулгалары болуп турар. Ындыг болганындан чогаал дылының уран-чечен аргаларын ханы сайгарып өөредир ажылдар сөс бүрүзүнүнг онзагайын эскерер, лексиктиг уткаларынга дүүштүр аас болгаш бижимел чугаа төрөөн дылының чаражын илередип билиринге чөптүг ажыглаарынга лингвистиктиг, ханы сайгарылгалыг ажылдарны кылып өөрениринге, боданырынга уругларны чаңчыктырар, кижизидер.

Төрөөн чогаалды өөрөдириний сорулгалары

Сорулга: Төрөөн чогаал эртемине даянып, сагыш-сеткил, делегей көрүүшкүнү делгем, чаагай үзел-бодалдыг, чогаадыкчы арга-шинектиг, кижилер аразында харылзажылганың бүгү талалыг кылдыныгларын билир, бедик хамааты туруштуг кижини өөредип, кижизидип, сайзырадырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары.

Төрөөн чогаал эртемин шийгээткениний түннелдери

Төрөөн чогаал эртемин өөрөнгениний түннелдери предметтиг, метапредметтиг, бот-тускайлаң бооп илерээр.

Бот-тускайлаң түннелдер төрөөн дылынга, черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг, хамааты бот-медерели бедик, ада-чурт төөгүзүн, культуразын үнелеп билир; номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып шыдаар; өг-бүле, хөй-ниити база күрүне чергелиг хоойлу-дүрүмнү сагып чоруур, сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чараш, эптиг-чөптүг аажы-чаңныг кижиний хевирлеттингенин база төрөөн чогаалга өөрөнгөн билииний деңнелин илередир.

Предметтиг түннелдер төрөөн чогаалга өөрөнгөн бүгү теориялыг билиглерин шийгээткенин уран чүүдүн янзы-бүрү хевирлери-биле чогаалдың идеязын деңнеп, ханы сайгарып билир, чогаадыкчы арга-шинээ бедик, номчукчунуң хевирлеттингениний түннелин илередир; аас болгаш бижимел чугаазы сайзыраңгай, чугааның байдалынга дүүштүр бодалдарын тода илередип шыдаар, арга-шинээн тодарадыр.

Метапредметтиг түннелдер билиг шийгээдириний бот-хуу ажил-чорудулгазын углап-баштап, аайлап билир; ниитилелге бодун шын алдынып, бодунуң туружун үзел-бодалын камгалап билир, өөрөдилгени төрөөн чогаал эртеминден дашкаар шийгээдип өөрөнгенин, тыва литератураның укталган дөстери болгаш ооң төөгүзүнүн үе-чадаларының онзагай демдектерин, чогаал сайгарылгазын улстуң аас чогаалы, эрте-бурунгу түрк бижиктиң тураскаалдары, төөгү, география дээш оон-даа өске эртемнер-биле сырый харылзаалыын тодарадып, бүгү эртемнерни чергелештир шийгээдип өөрөнир арга, мергежилдерни билирин тодарадыр.

Темалыг планнаашкын

№	Эгениң ады	Программаның ужур-утказы	Шаг ы	Хүнү	Өөреникчилерниң күүседир ужурлуг кол-кол ажил-чорудулгазы
1-3	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы.	Ном дугайында сөс С. А. Сарыг-оол. Шүлүк «Ном». Ю. Ш. Кюнзегеш. Шүлүк «Сиген шөлүнде». Литература теориязы: деңнелге	3		Ном кылырының дугайында медээлер-биле таныжылга (автор, чурукчу, редактор, корректор болгаш оон өске). Өөредиглиг диалогка киржири: «Кижигүрүзүнүн амыдыралында чечен чогаалдың салдары». Шүлүктөрни аянынг номчууру. Коллективтиг ажил: чогаалдың тема болгаш кол бодалы. Номчаан чүүлдүн ниити сайгарылгазы, бодунуң хуу бодалын чугаалаары. Словарь-биле ажил. Сөстөрниң уткаларын тайылбырлаары: колхоз, колхозчу, бригада болгаш оон өске. Ийилеп ажилдаары: дылдың чурумалдыг аргаларын илередири: деңнелге. Сөзүглелде дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадыры.
4	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы	С. А. Сарыг-оол. «Эдер амытаннар» («Аңгыр-оолдун тоожузу» деп чогаалдан үзүндү)	1		Көшкүн тыва чоннун чаңчылчаан амыдыралының онзагайының дугайында ниити чугааны чорудары. Ийилеп ажилдаары: чогаалчының чогаадыкчы ажил-чорудулгазында көшкүн тыва чоннун амыдыралын барымдаалыг чуруттунганын деңнээри. Чогаалдың аас чогаалы-биле холбаазын илередири. Бөлүктөп ажилдаары: чогаалдың тема болгаш идеяын тодарадыры. Чогаал маадырларының омур-хевирлеринин онзагайын тодарадыры. Ниити ажил: бойдус чурумалынга даянып,

					маадырның иштики делегейин тодарадып бижири. Сөзүглелде дылдың чурумалдыг аргаларын тып, оларның сөзүглелге уjur-дузасын тодарадыры.Ийилеп ажилдаары: ажилдарны эжи-биле сүмележи ажилдап билири
Эгээрттинмес эртине-байлак – аас чогаалы					
5	Улустуң аас чогаалы	Тоолдар. Улустуң аас чогаалы. Фольклорнуң биче хевирлери	1		Тоол маадырларынга характеристика бээри база оларның аажы-чаңын үнелээри. Башкының айтырыгларынга харыылаары.. Улустуң аас чогаалының кол өзээн мөзү-шынар айтырыы, чоннуң эки аажы-чаңы, чоннуң алыс күзели илерээр дугайында айтырыглар тургузуп турар дээрзин ылгап, түңнеп билир. Улустуң аас чогаалыда көдүрттүнген мөзү-шынар айтырыын бодунуң көрүжү-биле тайылбырлап билири. Ниити ажыл: улустуң аас чогаалының жанр талазы-биле онзагайын сайгарар.Улустуң аас чогаалының дылының онзагайын тодарадыр. Ийилеп ажилдаары: улустуң аас чогаалының кижизидикчи салдарын айтып, тайылбырлыг сайгарылганы кылыр
6-7		Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Тывызыктар. Литература теориязы: үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Тывызыктар	2		Үлегер домактар фольклорнуң биче хевирлери дээрзин сайгарып билир. Тыва үлегер домактарның утказын тодарадыр. Үлегер домактарның өөредиг, делегей болгаш амыдырал дугайында утказын тодарадып билир. Үлегер домактар болгаш чечен сөстөрдө мерген

					бодалдарның утказын тодарадыр. Үлегер домактарны шээжи-биле чугаалаар. Дыңнаан чүүлүнгө хамаарыштыр айтырыгларга харыылаары. Чогаал болгаш фольклорну деңнээри: ниити болгаш ылгалдыг талаларын дилээр. Үлегер домактарны, тывызыктарны номчууру. Оларны өөренири болгаш шээжи-биле чугаалаары. Аас болгаш бижимел чугаага үлегер домактар болгаш чечен сөстөрнүң ылгалын тодарадыр. Чөрүлдээлиг чидиг айтырыг: «Үлегер домактар болгаш чечен 5 сөстөрнүң утказында кандыг ылгал барыл?». Тывызыктарны номчууру болгаш тывары. Тывызыктарны үлегер домактар болгаш чечен сөстөр-биле деңнээри, ниити чүүлдешкек чүүлдерин тывар. Таблица-биле ажыл: фольклорнуң кол жанрларының кыска тодарадып бижири (тывызык, үлегер домак, чечен сөстөр)
8-9		Хуулгаазын тоолдар. Тоол «Тос оолдуг Доктагана кадай»	2		Хуулгаазын тоолдарның онзагай талаларын тодарадырып билир. Номчаан тоолунуң утказын дыңнакчыга чедимчелиг дамчыдыр. Бөлүктеп ажылдаары: тоолдуң тема болгаш сюжедин тодарадып билири. Тоолдарның сюжеттиг шыйыын тодарадыры. Хуулгаазын тоолдарның угаап боданырын сайзырадырынга, ыдыктарга хамаарыштыр кижиниң хамаарылгазын тодарадыр. Тоолдарның өөредиглиг утказы дугайында чугаа чорудар.

10-11		Анаа тоолдар. Тоол «Балыкчы Багай-оол». Тоол «Чаңгыс ой аъттыг үш алышкы»	2		Анаа (амыдыралчы) тоолдарның онзагайын тодарадып билири. Номчаан тоолунун дугайында чугаа чорудар. Анаа (амыдыралчы) тоолдарда кижиниң эки аажы-чаңын: эвилең-ээлдек болурун, эп- найыралдыг, чөптүг болурун тодарадып билир. Тоолга дүүшкөк уткалыг мультфильмке хамаарыштыр сайгарылгалыг чугааны чорудар. Ниити ажылдаары: тоолдарның идеязын тодарадыры. Маадырларның мөзү-шынарынга характеристика бээри. Номчаан чогаалдарын сайгарары (деннээр)
12-14		Дириг амытаннар дыгайында тоолдар. Тоолдар «Чеди иелиг Чес-Мыйыс», «Кускун биле Үгү». Литература теориязы:: эпитет	3		Тоолда чырыттынган чаагай сеткилди илередирип билир. Ниити ажыл: тоолдарның дылының онзагайын тып, оларның чогаалга салдарын тодарадыр. Таблица-биле ажыл: дириг амытаннар дугайында болгаш анаа (амыдыралчы) тоолдарны ылгаар. Тоолдарның идея-тематиктиг угланыышкынын, кижизидикчи ужур-уткалыын, үнезин, номчукчуга салдарын тодарадыр Ийилеп ажылаары: маадырларның омур-хевирлерин тургузуп, ылгап билир. Бот-тускайлаң ажылдаары: тоолдарда дылдарның чурумалдыг 6 аргаларының салдарын тодарадып, сайгарып билири. Бөлүглежип ажылдаары: номчаан чогаалынга хамаарыштыр диалог чугаага киржип ажылдап билири
15-	Россия	Леонардо да Винчи.	2		Кижилерниң таарымча чок

16	чоннарының литературазы Делегей литературазы	Притчи «Итпиктер болгаш оларның оолдары», «Пеликан» (очул.Б. О. Казырыкпай). Бурят улустун аас чогаалы. Триада			аажы-чаңы, ооң кижиге херек чок салдарының дугайында Леонардо да Винчинин чогаадыкчы өнчүзү – мерген чугаалары- биле таныжары. Мерген чугааларда (притчаларда) авторнун туружун тодарадыры. “Бак сагыштын долузун” дириг амытаннар чижээнге илередиپ тайылбырлаары. Көшкүн чоннарның мерген бодалдарын (ниити болгаш тускайлаң онзагай талаларын) деңнээри. Ниити ажылдаары: бурят болгаш тыва чоннарның аас чогаалын деңнеп сайгарар.
Аас чогаалындан ужукталгаш...					
17- 18	Тыва чогаалчыларн ың проза чогаалы	К-Э. К. Кудажы. Тоол «Кым эң ажыктыгыл?».	2		Литературлуг тоолдарда төөгүлүг болуушкуннарның фольклорлуг үндезинин, аас чогаал-биле харылзаалыын тодарадып билир. Тоолдарны тодаргай эдерти чугаалап билири, шилилгелиг эдерти чугаалап, оларның сургаалдыг утказын тодарадып билири. Сөзүглелдин утказынга, маадырларның хөделиишкиннеринге даянып, бодунуң бодалын, хамаарылгазын илередип билири. Айтырыгларга долу аас болгаш бижимел харыылаары. Рольдап аянныг номчулга. Үне (үнелер) дугайында номчуп турар чогаалынга даянып, тодарадып билир. Чогаалда дылдың чурумалдыг аргаларын тып билири, оларның чогаалга салдарының дугайында чугаага киржилгези
19- 20		М. С. Эргеп. Тоолдар «Чартык арбай», «Хек чүте ыраажы болганыл?»	2		Бойдуска (хектин эдеринге) хамаарыштыр улусчу даап бодаашкынының онзагайы,

				бодунуң хамаарылгазын илередип билири. Маадырларга характеристика бээри. Ийилеп ажылдаары: тоолдарның, авторлуг тоолдарның чоок болгаш ылгалдыг талаларын, авторлуг тоолдуң идеялиг утказын илередир. Чогаалды аяанныг номчууру. М. С. Эргептиң чогаадыкчы ажыл-ижи таныжылга. Уруглар чогаалчызының бижээни литературлуг тоолдарның фольклорлуг үндезинин, аас чогаал-биле харылзаалыын тодарадып билири. Тоолда мөзү-шынар темазын болгаш ооң кижизидикчи салдарын илередип, сайгарып билир. Чогаал маадырларынга деңнелгелиг характеристиканы, маадырларның хөделиишкиннеринге тустус үнелелди бээр
21		С. С. Сүрүң-оол. Тоол «Карактар дугайында маргылдаа».	1	Чогаалды аяанныг номчууру. Кыска тоолдарның онзагайын илередири. Номчуп турар чогаалында чидиг айтырыгга хамаарыштыр бодунуң үнелелин бээрин тодарадып билир. Тоолдуң сайгарылгазынга идепкейлиг киржир. Тодаргай кылдыр эдерти чугаалаары. Ниити ажылдаары: тоолдуң темазын, ооң кижизидикчи салдарын тодарадыр
22-24		Ч. М. Чулдум. Тоол «Тарааның тывылганы». О. О. Сувакпит. Басня «Арзылаң биле Пар». С. С. Серен. Басня «Ном биле Портфель».	3	Бөлүктеп ажылдаары: маадырларны деңнеп сайгарары. Оларнуң хөделиишкиннеринге үнелел бээр. Кыска тоолдарның онзагайын

25		Литература теориязы: авторлуг тоол, басня дугайында билиг	1		тодарадыр. Өөренип турар чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип билир. Чогаалда мөзүшүнар айтырыынга хамаарыштыр көдүрттүнген чидиг айтырыгга бодунуң туружун илередип билири. Тоолдарның сайгарылгазынга ниити киржилге. Басняның кол идеязын тодарадыр. Дириг амытаннарның омур-хевирлерин илередири. Шээжи-биле чугаалаары. Кижиниң мегелээр, бот тогдунар, алдар-макталга туралыг, турамык аажычаңының дугайында чугаага киржир. Дылдың чурумалдыг аргаларының ажыглалында басняның идеязының кииргенин тодарадыр.
26	Россия чоннарының литературазы Делегей литературазы	И. А. Крылов. Басня «Каарган болгаш дилги»	1		Басня жанрында чоннуң мергенин, оон өөредиглиг ужур-утказының дугайында чугаага киржир. Авторнуң туружун илередири. Чогаалдардың идеялиг угланышкынын тодарадыры. Тыва чогаалчылар С. Сарыг-оолдуң, Л. Чадамбаның, И. Медээчиниң очулдурганы орус баснялар-биле таныжылга. Басняны рольдап аянныг номчууру
27	Тыва чогаалчыларн ың шүлүк чогаалы	Л. Х. Иргит. Басня «Теве». Сатира чогаалдары	1		Лидия Иргиттин чогаалдары-биле таныжылга, өөредиглиг, каттырынчыг уткалыг салдарын тодарадыр. Сөзүглелден диригжидилгени тып, чечен чогаалга оларның ужур-дузазын илередир. Авторнуң туружунуң дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанындан
28		Литература	1		

		теориязы: диригжидилге			тодарап кээрин илередир. Басняны рольдап аянныг номчууру. Басняда кол бодалды тып, маадырларының омур- хевирин тус-тус ылгап, үнелээри. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын, хамаарылгазын илередип билири. Шээжи-биле аянныг номчулганы күүседир. Басняларда кижилерниң багай аажы- чаңын: мегелээрин, бодун өрү көрдүнерин, мутулай чоруун сойгалаары болгаш сайгарары.
Чаштар делегейинин көрүнчүү					
29- 30	Тыва чогаалчыларн ың проза чогаалы	Л. Б. Чадамба. Тоожу «Аян-чорук»	2		Уруглар чогаалчызы Л. Б. Чадамбаның намдары-биле таныжылга. Чогаалдың уран-чеченин, чаштар делегейин таныштырар талазы- биле бижиттинген аянының онзагайын тодарадыр. Ниити ажылдаары: улустуң аас чогаалын ажыглаанын база оларның тема, кол идея илередиригге салдарын илередип билир. Бөлүктөп ажылдаары: чогаал маадырларынга, кол болгаш ийиги чергениң маадырларынга тус-тус омур-хевирлерге үнелел бээри Чогаалды аянныг номчууру. План ёзугаар азы шилилгелиг эдерти чугаалаары. План тургузары. Таблица-биле ажыл: чончу аян хөөнүнүң онзагайын: чылдак, барымдааларны, чечен чугааларның сюжет аянын чогаалдарда кииргенинин онзагайы
31- 32		М. К. Өлчей-оол. Чечен чугаа «Хөөрээрниң чугаалары»	2		Кол маадыр Хөөрээрниң аажы-чаңында ылгалып турар онгагай таланы

33		О. К. Саган-оол. Чечен чугаа «Эжишкилер»	1	илередири. Чогаалды рольдап аянныг номчууру. План ёзугаар эдерти чугаалаары
34		Чогаадыг «Эжишкилер найыралы- эртине дагны тургузар»	1	О.Саган-оолдун допчу намдары-биле таныжылга. Ниити ажылдаары: чечен чугааның идея, темазын тодарадыр, кижилер аразында найыралдыг болурунун эки салдарлыын тайылбырлаар. Төмүр болгаш Маадырнын овор- хевиринге деңнелгелиг характеристика бээр. Пейзаж – бойдус чурумалы, чогаалда уран арга дээрзин шингээдип, ук терминниң утказынга дүүштүр сайгарарылга кылып билири. Аянныг номчулга. Номчаан чогаалын сайгарар. План ёзугаар эдерти чугаалаары. План тургузары
35- 36		О. О. Сувакпит. Чечен чугаа «Аът чарыжы»	2	«Аът чарыжы» деп чогаалдың темазын, кол маадырнын аажы- чаңынын онзагай ылгавыр талаларын тодарадып билир. Бичии аът мунукчусунун психологтук байдалын илередир: ооң шимчээшкини, бодунга бүзүрелдиг аажы-чаңы. Кижиниң мурнунга тургустунуп кээр берге байдалдарны көрүп, ажып эртип турар бичии маадырнын аажы-чаңында илереп кээр онзагай талаларын хайгаарап билир. Чогаал үзүндүлерин медерелдиг номчуп база эдерти чугаалап билир. Айтырыгларга харыылаар.

37-39		М. С. Эргеп. Тоожу «Өдүгенде чайлаг» (шилиттинген эгелер)	3		«Өдүгенде чайлаг» деп чогаалдың темазын тодарадыр. Тожунуң бойдус чурумалы болгаш дириг амытаннарың омур-хевирин тодарадып билир. Аянның номчулга. Номчаанын сайгарары. Чогаал үзүндүлерин медреселдиг номчуп база эдерти чугаалап билири. Чогаадыкчы ажылдаары: чогаалдың дылын, Тожу чонунундиалектизиниң онзагайын аас-биле сайгарып билир.
40-41		Ш. М. Суван. Тоожу «Кара-Баштыг» (үзүндү).	2		«Кара-Баштыг» деп чогаалда болуушкуннарны болгаш чогаал маадырларының хөделиишкиннерин сайгарып билири. Чогаалда төөгүлүг болуушкуннарга хамаарыштыр сайгарылгалыг номчулганы чорудуп билири. Аянның номчулга.
42	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы	Литература теориязы: пейзаж	1		Чогаалда чуруттунган төөгүлүг болуушкуннарга даянып, тайылбырлыг номчулганы чорудуп билир. Бот-тускайлаң ажылдаары: салдыгган айтырыгларга аас болгаш бижимел-биле долу харыыны берип билир. Бөлүктеп ажылдаары: чечен чугааның тема, идеясын тодарадыр
43		Р. Д. Лудуп. Шүлүк «Таваар, маажым бадып келгеш»	1		Шүлүктү сайгарылгалыг, чашкы үениниң онзагайын көргүзерде, авторнуң бодалын тодарадып, тайылбырлыг номчуп билир. Шүлүктүң дылының уран-чеченинге даянып, теманы илередип билир. Ниити ажылдаары: кулунчактың омур-хевирин чураанын тайылбырлаар.

					Шүлүктүн дылынын, бижиттинген аянын, кол бодалды илереткенинин онзагайын тодарадыр.
Хуулгаазыннар делегейи					
44-45	Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы	Ш. М. Суван. Тоожу «Хүн-Херелден аалчылар» (шилиттинген эгелер).	2		Тоожуда уругларнын омур-хевири тус-тус үнелеп демдеглээр. Ниити ажилдаары: Тоожукчунун омур-хевири сайгарар. Аянныг номчулга. Номчаан үзүндүнү даалга ёзугаар эдерти чугаалаары. Фантастиктиг чогаалдын онзагайын тодарадыр. Чогаадып каан болгаш фантастиктиг аргаларнын чогаалдын онзагайын тодарадыр, теманы аядарынга салдарын тодарадыр
46		Чогаадыг «Мээн сонуургаан чогаалым»	1		
47		Н. Ш. Куулар. Тоожу «Танаа-Херелдин чуртунда» (шилиттинген эгелер)	1		Ниити ажилдаары: чогаалда фантастиканын аргаларын кииргенин дилеп тывар, тодарадып билир. Маадырларнын аажы-чаңынга үнелел кылып билир. Аянныг номчулга. Чогаалды сайгарары: чогаал маадырларынын тоол оранынга чорумалдарынын дугайында план ёзугаар азы кыска эдерти чугаалап, сайгарып билир.
48-49		Э. Л. Донгак. Уругларга ши «Буянныг амытаннар»	2		Буянныг мөзү-шынарлыг болурунун дугайында өөредиглиг чугааны чорудар: эвилең-ээлдек болгаш сагыш човаачал аажы-чаң, каржы чорукту эвилең аажы-чаңнын аяп тиилээри дээш оон-даа өске. Буянныг чоруурунун үнезин сайгарып билири.

					Шииниң маадырларының омур-хевиринге үнелел бээр. Шииниң дылының онзагайын тодарадыр. “Кижиге болгаш бойдус” деп теманы ажытканының онзагайын тодарадыр. Рольдап аянның номчулга. Номчааның сайгарары.
Ыдыктар					
50	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы	С. Б. Пюрбю. Шүлүк «Ынак Тывам»	1		Ниити ажылдаары: шүлүктүң темазын болгаш идеясын тодарадыр. Шүлүкте дылдың чурумалдыг аргаларын тывар, оларның идея тодарадырынга салдарын тодарадыр. Аянның номчулга.
51		О. О. Сувакпит. Шүлүк «Россияга алдар»	1		Шүлүктүң тургузуунун онзагайын илередип билир. Төрөөн черинге ынакшылды, чоргааралды илередиринге дылдың чурумалдыг аргаларының дээштиг салдарын тодарадып билир. Шээжибиле аянның номчулга.
52-53		А. Үержаа (А. У. Күжүгет). Шүлүк «Ие дылым»	2		Номнарның авторларыбиле таныжылга. Төрөөн дылды билериниң, оон кижиниң амыдыралынга салдарлыын, үнезиниң дугайында чугаага киржилге. Лириктиг маадырның төрөөн дылын камгалап, кадагалаарынга хамаарылгазын илередип билир. Ниити ажылдаары: дылдың чурумалдыг аргаларының ажыглалын сайгарып билир. Аянның номчулга
Тирилелгениң сылдыстары					
54-56	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы	С. А. Сарыг-оол. Шүлүк «Маадыр Чүргүй-оол»	3		Бөлүктөп ажылдаары: темазын болгаш идеясын тодарадыр. Чогаалдың маадырлары Чүргүй-оол болгаш Ивановның омур-хевирлерин көргүскениниң

57		Чогаадыг	1		онзагай талаларын илередир. 12 Сөзүглел-биле ажылдап билир: дылдың чурумалдыг аргаларын дилеп тывар, оларның шүлүкте ужур-дузанын тодарадыр. Чогаадыкчы ажылдаары: башкының дузазы-биле азы бот-хуузунда төлевилел тургузар ажылга киржилгези
58	Россия чоннарының литературазы Делегей литературазы	Муса Джалиль. Шүлүк «Укчугаштар» (очул. М. А. Күжүгет)	1		Аянның номчулга. Дайын темазыга хамаарышкан чугаага киржилгези. Чогаалда көдүрттүнген мөзү-шынар чидиг айтырыгларын бодунуң билип турары-биле тайылбырлап билир. Бөлүктөп ажылдаары: сөзүглелге дүүштүр айтырыгларга долу харыылаар. Айтырыгларга болгаш чогаалда болуушкуннарга хамаарыштыр бодунуң туружун илередир. Чогаалда көдүрттүнген болуушкуннарга бодунуң хамаарылгазын илередир.
Дириг амытаннар делегейи					
59	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы	Ю. Ш. Кюнзегеш. Шүлүк «Эзимнерниң ыры»	1		Бөлүктөп ажылдаары: шүлүктүң темазын болгаш идеязын тодарадыры. Ниити ажылдаары: шүлүктүң идеялиг утказын тодарадырынга дылдың чурумалдыг аргаларының салдарын сайгарып билир. Бойдус камгалалының дугайында чугаага киржири.
60-61	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы	С. С. Сюрюн-оол. Чечен чугаа «Ус-кушкаш».	2		«Ус-кушкаш» деп чечен чугааның темазын тодарадыр. Чогаалда Ус-кушкаштың овур-хевирин сайгарары, чечен чугааның кижизидилгелиг салдарлыын тодарадыры.

62-64		М. А. Кужугет. Чечен чугаа «Азыранчып чорааш...» (шилиттинген эгелер).	3		
65		Төлевилел ажылы	1		Сөзүглелге хамаарышкан айтырыгларга харыылаары. «Азыранчып чорааш...» деп чечен чугааның темазын болгаш идеязын тодарадыры. Калбак чогаалды сайгарып билир. Кол маадырның аажы-чаңыга үнелелди бээр. Дылдың чурумалдыг аргаларын, чогаалдың бижиттинген онзагайын илередип билир. План ёзугаар эдерти чугаалап билир. «Тыва шүлүк чогаалының онзагайы» деп төлевилелди күүседир ниити ажилдажылгага киржир.
66-67	Россия чоннарының литературазы Делегей литературазы	В. М. Санги. Чечен чугаа «Баштайгы олча»	2		Чечен чугааны номчууру болгаш план ёзугаар эдерти чугаалаары. Ниити ажилдаары: тоожукчу маадырның чашкы сактыышкынын көргүскенин сайгаржып, чугаалажыры. Кырган-аваның болгаш аваның овур-хевиринге үнелелди бээри.
68	Түннел кичээл				